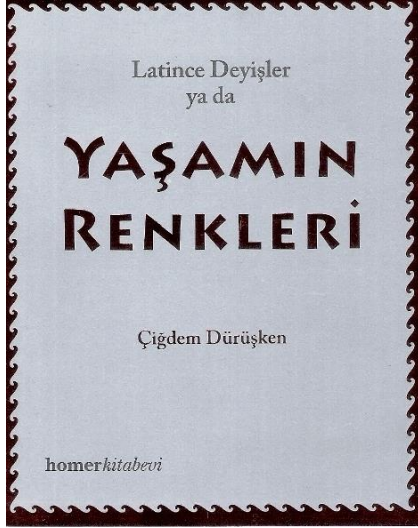

Çiğdem Dürüşken, *Latince Deyişler ya da Yaşamın Renkleri*, Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 2004, 304 sayfa, ISBN: 975-8293-54-2

Hüseyin ÜRETEN*

Lectori Salutem...

Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Roma eğitimi, düşünsel ve dinsel yaşamı üzerine yoğunlaşan çalışmaları sırasında, *Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Roma'nın Gizem Dinleri* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000); *Roma Dini*, (Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003); *Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, (Alfa Yayınevi, 2014); *Felsefecilere Özel Latince: Descartes Latince Öğreniyor*, (Alfa Yayınevi, 2014) başlıklı telif ya-

pıtları başta olmak üzere; Ovidius, *Aşk Sanatı*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi] 2010); Augustinus, *İtiraflar*, (Kabalıcı Yayınevi, 2010); Seneca, *De Providentia: Tanrısal Öngörü*, *Veritas: Yunan ve Latin Klasikleri*, (Alfa Yayınevi, 2014); Cicero, *De Amicitia: Dostluk Üzerine*, (Alfa Basım Yayım, 2017); Cicero, *De Senectute: Yaşlılık Üzerine*, (Alfa Basım Yayım, 2018) adlı Latin Edebiyatı'ndan düzyazı ve şiir çevirileri ile Hellen ve Roma düşüncesiyle ilgili çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Yazarın incelemekte olduğumuz eseri, *Latince Deyişler ya da Yaşamın Renkleri* adlı eseri ise Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti., tarafından 2014 yılında yayımlanmıştır. Eser, Latin yazın dünyasının söz sanatlarında önemli bir yer edinen ve genel olarak *sententiae* olarak bilinen antikçağın toplumsal ve siyasal yaşamında başat rol oynayan ikna edici konuşmalarda, metnin içeriğine renk ve zenginlik katan, üstü kapalı söylemeler, vurgulamalar biçimine girerek yazının ya da konuşmanın kalıcılığını, bir başka de-

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-5633-7102, E-posta: hureten@adu.edu.tr

yişle, yazgısını belirleyecek kadar önemli rol oynayan Latin edebiyatçıları-
nın dillerinde yoğrulan okuyucunun ya da dinleyicinin eskiden olduğu gibi
bugün de ruh halini değiştirecek kadar güçlü Latince deyişleri aktarmakta-
dır.

Bu eser, her şeyden önce, kaynak taraması yöntemi ile ortaya çıkmıştır.
Her ne kadar tematik olarak bir araya getirilmemiş olsa da Latince deyişler
halinde yer alan bilgiler Latin halkının kültürünü anlatan eserlerden seçil-
miştir. Özellikle de Klasik Dönem yazarlarının yapıtları olabildiğince ince-
lenmiş ve ilgili deyişler bulunup çıkarılmıştır. Türkçe çevirileri de verilerek
iki dilli bir eser yazılmıştır. Örneğin; "*Aegri quia non omnes conualescent,
idcirco ars nulla medicina est.*" (=Her hastayı iyileştiremiyorsa, tıp bir sanat
olamaz!) *Cicero, De Natura Deorum, 1.4*; "*Amor ut lacrima oculo oritur, in
pectus cadit.*" (=Aşk, gözyaşı gibi gözde doğar, kalbe düşer!) *Publius Syrus,
A.39*. Bir örnek daha verecek olursak; "*Dictum sapienti sat est*" (=Akıllıysa
tek bir söz yeter!) *Terentius, Phormio, 541*; *Plautus, Persa, 729*, *Plautus, Tru-
culentus, 644... et al.*

Yazarın tanıtımını yapmış olduğumuz bu kitap ilk olarak "İçindekiler"
kısmıyla eserimizin kaç bölümden oluştuğunu ve bölümler içerisindeki
başlıkları bize aktarmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, eserimiz "*İçindeki-
ler*" (s. 5) bölümünden sonra "*Sunuş*" (s. 7-16) ile başlayıp "*Yöntem Üzerine*"
(s. 17), "*Latince Sözcüklerin Okunuşu*" (s. 18) ve "*Latince Deyişler*" (s. 19-
296) bölümleriyle devam etmektedir. Söz konusu bölümlerin bitimiyle
"*Dipnotlar*" (s. 297-302) kısmıyla devam edilmiş olup, "*Kaynakça*" (s. 303-
304) ile de son bulmaktadır.

Görülüyor ki, bu kitap her şeyden önce dilimize çevrilmiş ya da çevril-
memiş pek çok antik eserin taranması yöntemi ile ortaya çıkmıştır. Yazarın
olasılıkla rastladığı her anlamlı deyiş Latin halk kültürünü anlatan Roma
Edebiyatı'nın ünlü yapıtlarından derlenmiştir. Klasik Dönem yazarlarının
yapıtları olabildiğince incelenmiş ve deyişler bulunup çıkarılmıştır. Hemen
belirtmek gerekir ki, söz konusu deyişler bu çalışmayla ortaya çıkarılmamış
olsaydı, çok sayıdaki Klasik Dönem şair, yazar, filozof ya da hatibe ait olan
bu sözlerin başka modern dillerden veya bizzat eski Latince asıllarından tek
tek okunarak bulunması belki de mümkün olmayacak ya da en azından bu
çalışma çok daha uzun bir zaman sonucunda ortaya çıkabilecekti.

Bu cümleden olmak üzere, o halde şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, ül-
kemizde antik kültürün, özellikle genç nesiller arasında sevdirmesinde,
yapılmış ve yapılacak olan çevirilerin tartışılmaz bir önemi vardır. Çünkü
klasik filoloji araştırmalarına daha antikçağda başlanmış olduğu halde Orta-
çağ'da Antikçağ'daki kadar önemli bir filolojik etkinlikte bulunulmadığı
bilinmektedir. Yeniden gelişmeye başlaması ise Rönesans Çağı'nın 14. yüz-
yıldan itibaren İtalya'daki Hümanizma hareketleri içinde gerçekleşmiştir.
Öte yandan, antik edebi eserlerin yanı sıra antik yazıtları da araştıran klasik
filoloji; antik hukuk, tıp ve matematiği de kapsamına alarak, bir edebiyat
biliminden bir kültür bilimine dönüşmeye başlamış ve 19. yüzyılda tarih,
arkeoloji, epigrafya gibi diğer klasik Eskiçağ disiplinleri de klasik filolojiden

koparak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ne yazık ki bu durumun yarattığı olumsuzluk sonucunda da klasik filoloji diğer bilimlerden yalıtılmış oldu. Bir başka deyişle, yazık ki, klasik filoloji başlangıçta klasik Eskiçağ alanının asıl disipliniyken zamanla artık yalnızca biri olarak görülmeye başlanmış. Bu durumun yarattığı olumsuzluk sonucu da klasik filolojinin kapsamı, görevleri ve klasik filoloji öğreniminin nasıl olması gerektiği konularındaki tartışmalar sürüp gitmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla, klasik filoloji eğitimi, yalnızca Türkiye’de değil, Batı’da da gerilemiştir. Fakat klasik eskiçağa karşı ilginin felsefe, mitoloji, sanat, arkeoloji, edebiyat ve özellikle tiyatro alanlarında giderek artması bugün büyük bir tezat teşkil etmekle birlikte; bu alanlar, klasik filolojinin ileride daha etkili olabileceği alanlar gibi de görünmektedir.

Klasik filolojiye ilişkin bu açıklamayı yaptıktan sonra, tekrar tanıtımını yapmış olduğumuz kitabımıza dönebiliriz.

Yazarın incelemekte olduğumuz esere yöntem açısından bakacak olursak; bu çalışmada seçilen ve harf sırasına göre yerleştirilen deyişler, Latin Edebiyatı’nın sadece Klasik Dönem yazarlarının yapıtlarından derlenmiştir. Çalışmada aktarılan deyişlere baktığımızda, özgün dilden çevirisinde *Loeb Classical Library*’nin temel alınmış olduğu; farklı Latince kaynakların da *Notlar* bölümünde belirtildiği görülmektedir. Deyişlerin çevirilerinin yorumlanmasında, yazarın “*Yöntem Üzerine*” (s. 17) başlıklı bölümde de belirtmiş olduğu üzere, Klasik sonrası dönemlerde aldığı biçimler ve açıklayıcı notlarda ya da mezar taşlarında ve güneş saatlerine yazılı bazı sözlerin seçiminde, özellikle, H. Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis medii ac recentioris aevi – Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters und der frühe Neuzeti, in alphabetischer Anordnung*, (P. G. Schmidt (ed.), Göttingen 1982-1986) ve R. Tosi, *Dizionario delle Sentenze Latine e Greche*, (Milano, 1992) künyeli çalışmalardan yararlanılmıştır.

Bunun dışında yazar “*Latince Sözcüklerin Okunuşu*” (s. 18) başlığı altında Latince harflerin doğru okunuşuna ilişkin bu kitapta uyulan ilkelere bir açıklık getirmiştir. Bir klasik filolog olarak bence bu bir zorunluluktur. Çünkü “*Latince Deyişler*” başlığı altında verilen her bir deyişin yazımından da görüleceği üzere, bu sözcüklerin Türkçe metinlerdeki yazımında şimdide değin genel olarak karşılaşılan farklılıkların bundan sonra giderilmesine de katkıda bulunabilir. Nitekim söz konusu farklılıklar, büyük ölçüde, gerek Türkçe genel yazım kurallarının, gerekse Latince sözcüklerin yazım kuralları ile ilgili olarak daha önce belirlenmiş –örneğin Milli Eğitim Bakanlığı’nın klasikler çevirilerinde- esasların özenle uygulanmamasından ve Latince temel bilgi donatımının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Yazar çalışmasının “*Sunuş*” (s. 7-16) bölümünde ise yararlandığı Klasik yazarların yapıtlarına; doğrudan yararlandığı ve dipnotlarda geçen yapıtlara da “*Kaynakça*” (s. 303-304) bölümünde yer vermiştir.

Bununla birlikte, kitabın “*Sunuş*” bölümüne “*Vita & Sententiae*” Üzerine *Kısa Bir Sohbet*” başlığı altında “Klasik Filolog kimdir?” sorusu ile başlayan yazar, önce Dr. Sina Kabağa’ın “*Sözcükler ve Bir Yaşam*” adlı deneme yazı-

sındaki ana düşünceden hareket ederek kendi lisans yıllarından ve gözlemlerinden söz ederek “Klasik Filolog kimdir?” sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Daha sonra da antikçağın lamba isi kokan odalarında, balmumundan tabletlere kazınan yazılardan çıkarılan bilgece deyişlerin her birinin doğanın, insanın, yaşamın ve kültürün en yalın ve en etkin anlatımları olduğuna vurgu yaparak “*sententiae*” kelimesi üzerinde durarak bizlere şu bilgileri aktarmıştır:

“(…) Antikçağ’da, *sententiae*, basmakalıp deyiş (Lat. **Locus communis**; Gr. **koinon topoi**; İng. **commonplace**) olarak tanımlandığında, bir yaşam sanatı olarak anlaşılan ahlak felsefesiyle ilişkilendirilmiştir. Cicero’nun tanımladığı gibi (*De oratore* 1.15.67), insan doğasını, kusurlarını, tutkularını, kendine hâkimiyeti, ölçülü olmayı, kadere ve ölümü konu edinen ahlak felsefesinde bir etik ilke olarak kullanılan *locus communis*, bu anlamda, yaşantımızı nasıl düzenleyeceğimizi gösteren kurallar dizgesini oluşturmuştur. Latin dünyasının sözcük sanatları üzerine ayrıntılı bilgi aktaran *Rhetorica ad Herennium*’a göre, *sententiae*, insan yaşamında onaylanacak ya da onaylanmayacak davranış kalıplarını gösteren ve yaşamın derinlerinden çekip çıkarılan söz sanatıdır (4.17). Retorik sanatının ilkeleri ve eğitimi üzerine yazdığı *Institutio oratoria* adlı yapıtında, Quintilianus *sententia*’yı nükteli ve yer yer taşlama içeren cümleler, çarpıcı yansımalar olarak tanımlar. Bu tanımıyla, başka birçok söylevcinin *sententiae* tanımına öncülük eden Quintilianus’a göre, Eskiler *sententia*’yı bir duygu ya da düşünceyi dile getirmek amacıyla kullanmıştır (8.5.1-5).

Felsefe-sententia ilişkisi, *sententiae* derlemelerinin en ünlülerinden olan, 1477 yılında İngiltere’de William Caxton tarafından kaleme alınan *The Dicts and Sayings of the Philosophers* adlı yapıtta açıkça gözler önüne serilmiştir. Aynı şekilde, Montaigne, *Essais* adlı ünlü yapıtını Yunan ve Latin yazarlarından seçtiği ve insanın ahlaksal zayıflıklarını ve cahilliklerini ön plana çıkaran 50 sözle çarpıcı kılmıştır. Ahlak ilkeleri olarak kullanılan *sententia*’lar, yazın tarihinin yanında, görkemli sanat yapıtlarının üzerine kazınarak belleklerden hiç çıkmayacak hale getirilmiştir. Örneğin F. Bacon’ın babası Sir Nicholas Bacon, Gorhambury’deki şatosunun girişini ve ziyafetlerin düzenlendiği meyve bahçesindeki küçük evini klasik yazarlardan seçilen 59 *sententia* ile donatmıştır.

Eğitimin temelinde doğru davranış (**ethica**) ve etkili konuşma (**rhetorica**) sanatını döşeyen 16. Yüzyıl eğitim anlayışında, Cicero’nun yetiştirmeyi tasarladığı **doctus orator** (aydın hatip) ideali ya da daha açık bir ifadeyle mükemmel bir hatibin bütün bilgi dallarında iyi bir eğitim almış olması gerektiği düşüncesi, etkin bir örnek olmuştur. Cicero’nun bu düşüncesi, Cato’nun ideal

*insan tanımı olan, vir bonus dicendi peritus (konuşmada usta erdemli adam) ideali üzerine yapılanmıştır. Cicero, pratik felsefe olarak algıladığı, **vita** (yaşam) ve **mores** (ahlak) üzerine bilgi edinme uğraşısını, başka deyişle, erdem, görev, eşitlik, iyi, yararlılık, onur, onursuzluk, utanç, ödül, ceza gibi konular üzerinde çalışmayı, bir hatibin sorumluluk alanına devretmiştir (De oratore 1.15.68-69: 3.27.107-8). Ona göre gerçek bir hatip insanlık yaşamının tüm içerikleri üzerine inceleme yapmak, okumak ve tartışmak zorunda olduğundan (De oratore 3.14.54), felsefe uğraşısını belagatli konuşma sanatından ayrı tutmamalıdır (3.14.55). Cicero'nun "**Nihil enim est aliud eloquentia nisi copiose loquens sapientia** = Belagat, sözcük haznesi geniş ve üretken bir felsefi uğraştan başka bir şey değildir", görüşü çerçevesinde şekillenen bu anlayışı Rotterdamlı Erasmus, klasik yazarların yapıtlarındaki görüşlerden hareketle, ahlak felsefesi ile retoriği tek bir çalışma sahası olarak ele almıştır. Ona göre (Adagia, 14) *sententia* bilgisi özellikle dört konuya hâkimiyet sağlamaktadır: Felsefe, ikna etme, konuşmada zarafet ve çekicilik yaratma, en iyi yazarları anlama. (...)"*

Bir klasik filolog olarak ben de yukarıdaki görüşlerin hepsine içtenlikle katılıyorum. Çünkü biz klasik filologlara göre, nice zorlu ve yorucu çalışmalar sonucu günümüze aktarılabilmiş binlerce *sententia* arasından derlenmiş bu sözler, Klasik Çağ'ın bilgelik soluğunu Türk okuyucusuna duyumsatabilirse, edebiyat üstatlarımızın ruhunu okşayıp dizelerine konuk olabilirse ya da sanat tarihimizin görkemli yapıtlarına, müzisyenlerimizin coşkun ezgilerine kısacası yaşama renk katabilirse, ne mutlu!

Sonuç olarak, Dürüşken'in yine dediği gibi, öyleyse Latin edebiyatının ıtır kokulu bahçelerinden, gümüş rengi akan nehirlerinden, geniş gölgeli kayın ağaçlarından süzülüp gelen bu sözlerin büyüüne kapılıp çıktığımız bir dağ yamacından tüm okuyuculara, yazıma başlarken de dediğimiz gibi, şöyle seslenelim: *Lectori Salutem!*